

ІСТОРИЧНА МЕТАФОРА ЯК КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ СТРУКТУРУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

І. А. Дідук, м. Київ

Висвітлено сутність таких понять, як історичний наратив та історична метафора. Показано, що, створюючи метафору для себе, суб'єкт аналізує вектор майбутнього і в такий спосіб осягає простір нового досвіду. Аналізується текстова реальність наративу як форми буття історичної пам'яті. Зроблено висновок, що історичний наратив є культурною стратегією подолання наслідків кризової ситуації, умовою конструювання нового досвіду для задоволення актуальних потреб. Відповідно історичну метафору представлено як спосіб структурування політичної картини світу, що забезпечує розглядання того, що знов пізнається, через те, що є вже пізнаним. Виділено три типи історичного наративу: стверджувальний, критичний і модерний.

Ключові слова: історична пам'ять, історичний наратив, історична метафора, кризова ситуація, новий досвід, модерна нація.

Проблема. У процесі складного перебігу процесу формування модерної нації поняття історичної пам'яті стає ключовим для суспільства загалом і науковців зокрема. У суспільній свідомості українців відбуваються наразі самоорганізаційні процеси конструювання нової інтегрованої ідентичності, які супроводжуються перепривласненням кодів спільного минулого. У непрості періоди життя нації, спільноти, коли постають нові надскладні завдання чи виникає реальна загроза її існуванню, історична пам'ять завжди мобілізується й актуалізується. Роки невизначеності та замовчування найбільш складних сторінок історії України не звільнили, як дехто сподівався, теперішнє від тягаря минулого, а навпаки, викликали розрив у соціокультурній пам'яті спільноти. Це створило смислове поле непорозуміння і ворожнечі, утруднило громадянське самоусвідомлення, розмило уявлення про власне майбутнє і майбутнє своєї країни.

Попри велику кількість праць, присвячених дослідженню історичної пам'яті, досі залишається чимало невивчених аспектів цього соціально-психологічного феномена, серед яких – процес конструювання політичної картини світу за допомогою наративу минулого. Вивчення проблеми конструювання досвіду минулого є сьогодні важливим завданням з погляду формування толерантної, а не інтегрально-націоналістичної ідентичності. Ідеться не про реконструкцію минулого, а про вивчення тих внутрішніх потенцій, які відтворюють його зміст як цілісний, зрозумілий, прийнятний, безпечний і, що важливо, авторський. Криза історичної пам'яті відкриває простір для набуття нового досвіду взаємодії заради подолання руйнівних наслідків травматичного минулого, заради спільного майбутнього. Психологічний аналіз історичних метафор є необхідним

для розуміння самоусвідомлення нації, що наразі утверджується, через історичний досвід. При цьому історичну пам'ять розглядають як результат соціального конструювання, а історичну метафору – як когнітивний механізм конструювання, що дає змогу дослідити умови консолідації суспільства і збереження його єдності. Актуальність цієї розвідки зумовлена також загальною спрямованістю сучасних психологічних досліджень на врахування ролі когнітивних структур у мисленнєвих процесах.

Мета статті: з'ясувати роль історичних метафор у структуруванні політичної картини світу. *Завдання:* дослідити сучасний стан розробленості проблеми історичної пам'яті; проаналізувати текстову реальність наративу як форми буття історичної пам'яті; розглянути історичну метафору під кутом зору когнітивної психології як концептуальне явище; визначити історичні метафори, якими живе сьогодні українська спільнота.

У царині дослідження історичної пам'яті є чимало напрацювань, ґрунтовних і багатопланових розвідок. Історичну пам'ять вони тлумачать як соціокультурний конструкт; як частину нагромаджених суспільством знань; як систему смислів, інтерпретативних схем, які зафіксовано в текстах групи; як результат взаємовпливу суб'єктивної та об'єктивної реальності індивіда; як результат соціальної взаємодії; як ідеологізовану історію. Дослідники диференціюють поняття колективної та індивідуальної історичної пам'яті; встановлюють кореляції між історичною пам'яттю, історичною свідомістю, історичними знаннями, історичною наукою, котрі аналізують як об'єкт державної політики. Історичну пам'ять розглядають також у контекстах соціальної (П. Нора) і культурної (Я. Ассман) пам'яті, історичного досвіду (О. М. Лактіонов), історичної ідентичності (В. В. Середа), духовного досвіду поколінь (Ю. О. Зерній).

Протягом останнього десятиріччя у вітчизняній історії, соціології та психології спостерігається справжній бум досліджень, присвячених аспектам історичної пам'яті. По-перше, це наголошування на ідентифікаційній функції історичної пам'яті. За висловом Ю. О. Зерній, сьогодні історична пам'ять стала “полем змагань за ідентичність” [1], оскільки “доводить” право кожної нації на політичне існування та культурну автономію. По-друге, виділення темпоральної функції історичної пам'яті – часового співвіднесення результатів попередніх і наступних дій – як базової. Виявляється, бажання особистості досягнути минуле задля майбутнього сприяє організації її дій та вчинків. По-третє, аналіз проблеми історичної травмованості спільноти. По-четверте, вивчення особливостей структури історичної пам'яті українського народу та шляхів формування національного історичного наративу. По-п'яте, це осмислення текстової реальності наративу як форми буття.

Центральним поняттям дослідження є історична пам'ять як сукупність уявлень про минуле, яка в даному суспільстві, у даний історичний момент стає домінуючою і утворює щось таке, що сприймається більшістю з позиції здорового глузду. Вона постає як одне з важливих джерел національної ідентичності, тобто того почуття причетності до певної спільноти, яка завдяки характерним для неї спільним місцям і міфам упізнає себе в спільному минулому – і, отже, у сьогоденні.

Й. Рюзен вважає, що історична пам'ять як самостійна тема для досліджень постала разом з постмодерністськими підходами в історії як нове джерело для творення історичного смислу. Вона розкрила нові можливості, закорінені у фундаментальній та універсальній функції пам'яті як засобу формування ідентичності і життєвого орієнтиру [2]. Наратив при цьому вважають цілком самостійною та ефективною дослідницькою стратегією.

Проблема історичного пізнання розгортається у двох площинах, які мають логічно-науковий (соціокультурний) і наративний (такий, що відображає як життєвий контекст, так і індивідуальний) характер. Отже, взаємодія суб'єктів у соціально-політичному просторі представлена як обмін смислами, що "занурені" в історико-культурний контекст.

Розрив у соціокультурній пам'яті, заідеологізоване трактування історичних подій та фактів породили потребу в новому прочитанні наративу ідентичності, де б образи офіційних текстів (логічно-наукового характеру) збігалися зі спогадами очевидців та їхніми переживаннями. Не випадково сьогодні такого значущою стала для людей сімейна пам'ять, якій довіряють, де особливо сильний емоційний зв'язок з предками і де примирення з минулим в особистісній формі проходить найбільш гармонійно.

Історичну пам'ять у межах інтеракційно-феноменологічної парадигми тлумачать як текст. Останній є спрощеним відображенням соціальної реальності, якою він породжений. Такі тексти вибудовуються навколо "сильних", системотвірних смислів людського буття. Численні варіанти, утілені в тих чи тих сюжетах, є узагальненими "інтерпретаційними матрицями", які зафіксовано в певних смислах. Вони стають визначальними й утворюють, власне, те, що сприймається більшістю як здоровий глузд. Домінуючий текст спільноти розгортається в контексті хроніки відчуттів і переживань, які передаються нарівні з історичними знаннями. Вітчизняні дослідники розглядають наратив як упорядкування життєвих подій у єдину послідовність, побудовану виходячи із загальної життєвої концепції оповідача (Н. В. Чепелева [3]).

У зв'язку з цим доцільно говорити про наратив минулого – текст, який особистість як автор упорядковує та конструює. Наратив минулого постає як фундаментальний компонент соціальної взаємодії, поєднуючи суб'єкта з культурою та іншими людьми. У минулому відшукуються необхідні взірці – "корисні істини", котрі мають прислужитися для

обґрунтування доцільності новітніх політичних і соціальних змін, аргументи, щоб ствердити ідею поступального розвитку людства за його іманентними законами. Наратив минулого в розумінні Н. В. Чепелевої – це замкнена, завершена структура, яку складають такі характеристики, як послідовність і завершеність дій; події, що змінюють одна одну і розташовані в хронологічному або ж іншому, підпорядкованому якийсь єдиній логіці, порядку; оцінки найбільш значущих подій; афективне ставлення оповідача до них [там само]. За найважливіші ознаки наративу минулого визначено: 1) цілісність; 2) доступність та осмисленість; 3) завершеність; 4) компенсаторність; 5) вибірковість; 6) символічність; 7) міфологічність. Історична пам'ять не просто накопичує інформацію, а формує досвід осмислення минулого. Причому соціокультурна пам'ять кожного народу визначає власну схему організації накопиченого історичного досвіду.

На думку О. Є. Сапогової, у реконструюванні минулого кожен обирає між двома типами соціального аналізу: реалістичним і міфологічним [4]. Носії першого оцінюють світоустрій як сферу практичних дій, у якій надзвичайно багато залежить від самої людини. Міфологічне світосприйняття спрямоване на позачасове зберігання минулого. Людина, яка існує в просторі міфу, по суті, відокремлюється від власної особистості задля віднайдення себе в інших, втрачає індивідуальність мислення, перетворюючись на частку маси, натовпу. У кінцевому підсумку свідомість такої людини спирається лише на колективний досвід предків, їхню міфологію.

Бачимо, що зміст уявлень про минуле як у свідомості громадян, так і в спільноти загалом змінюється відповідно до актуальних потреб соціальної реальності, тобто є результатом соціального конструювання. Історична пам'ять – також двосторонній процес, у якому визнаються за реальні такі знання та уявлення про минуле, які мінімізують травматичні чинники та створюють безпечний образ сьогодення. Комплементарність спогадів і забування створює призму, крізь яку відбувається інтерпретація подій, що, відповідно, забезпечує спільноту таким досвідом, який дає шанс для самозбереження і самоствердження.

Щоб дослідити когнітивний механізм конструювання соціальної реальності, варто з'ясувати сутність історичної метафори. Когнітивісти особливу увагу приділяють вивченню метафори, наголошуючи, що їй належить центральне місце в ментальних моделях. Водночас вона є знаряддям формування нових ментальних категорій, а ще – робочим інструментом для переходу від одного значення до іншого. Історична метафора – результат когнітивного накладання історичного прототипу на певні події, які відбуваються в житті суб'єкта. Створюючи метафору для себе, суб'єкт актуалізує вектор “вперед” і в такий спосіб відкриває простір нового досвіду.

У сучасній лінгвістиці метафору тлумачать перш за все як когнітивний феномен, могутній інструмент мислення, фундаментальний прийом пізнання та концептуалізації дійсності. Когнітивна лінгвістика розглядає метафору не просто як троп, риторичний механізм прикрашання мовлення, а як фундаментальний когнітивний агент, що організує наші думки, оформлює судження та структурує мову, “специфічний мисленнєвий процес, у якому ми розуміємо одну сферу досвіду в поняттях іншої сфери” [5, с. 317]. Історична метафора відбиває уявлення спільноти про минуле і розкриває психологічні особливості переживання історичних подій.

Головна проблема теорії метафори полягає у з’ясуванні механізму її утворення. З-поміж великої кількості теорій метафори найбільшого поширення набула когнітивна теорія концептуальної метафори. Мовна метафора, творення якої спонтанно відбувається в мисленні, ґрунтується на здатності людини вловлювати та формувати асоціативні зв’язки між поняттями [там само, с. 81]. Ця теорія розглядає метафору передусім як когнітивну операцію над поняттями і бачить у ній засіб концептуалізації, котрий дає змогу осмислити ту чи ту сферу дійсності в термінах понятійних структур, що первинно склалися на базі досвіду, отриманого в інших сферах. На думку Г. М. Шиманович, метафори полегшують процес мислення, задають певні емпіричні межі, усередині яких ми можемо опанувати отримані абстрактні концепти [6, с. 36].

Отже, за найбільш загального підходу когнітивну метафору можна визначити як одну із форм концептуалізації, що полягає в баченні однієї сутності через іншу. Метафора за своєю природою не мовне, а концептуальне явище. Власне, історична метафора є одним з основних засобів пізнання об’єктів минулого та утворення нових значень, що виконує когнітивну і смислотвірну функції.

Когнітивне пояснення метафори, заснованої на асоціативних зв’язках досвіду людини, спирається на її антропометричність. Антропометричність є одним з найбільш продуктивних механізмів формування мовної картини світу, оскільки це усвідомлення людиною себе як “міри всіх речей” [5, с. 22]. Ця мовна одиниця здійснює свій власний вибір допоміжних для метафори засобів і на свій лад інтерпретує новий зміст у межах старого знання. Отже, історична метафора є своєрідним ключем до розуміння процесу соціального конструювання ментальних уявлень про спільне минуле.

Політична картина світу не є дзеркальним відображенням дійсності, зокрема соціокультурної, а лише її інтерпретацією і залежить від призми, крізь яку відбувається світосприймання. Процес метафоризації може виступати в ролі такої призми і дає змогу забезпечити розглядання того, що знову пізнається, через те, що є вже пізнаним.

Проведене пілотне дослідження полягало у виділенні основних історичних метафор, які інтерпретують події минулого в засобах масової

комунікації. Такий підхід дав змогу виділити психологічні особливості наративу минулого та окреслити його змістові компоненти. Історичні метафори було визначено за допомогою контент-аналізу інформації про історичні події в Україні в сучасних засобах масової комунікації.

Встановлено, що підґрунтя історичного наративу складають територіальні, інституційні, політичні і правові метафори. Вони постійно виникають, функціонують та розвиваються. Серед них, з одного боку, виділяють випадкові, а з другого – сталі, стійкі, організовані, які є або можуть стати впорядкованими. Історичний наратив знаходить свій головний вияв у горизонтальній ідентифікації членів спільноти як співгромадян. Наголос при цьому робиться на загальнонаціональних цінностях.

Аналізуючи надбання минулого, історичні метафори безсумнівний наголос роблять на ідеї незалежності України, яка трактувалася до останнього часу як кінцева мета українського визвольного руху. Державність вони визначають не тільки як історичне утворення, корисне в минулому, а і як поважну політичну мету, варту зусиль народу, який стверджується. Використовуючи історичні і правові аргументи, метафори стверджують, що українці, по-перше, вже мали свою державність у минулому, а по-друге, втратили її не через свою нездатність до державного буття, а через несприятливий збіг внутрішніх і зовнішніх обставин.

Історичний досвід українців свідчить про розуміння ними того, що саме держава є головним знаряддям і формою організації національних сил, без неї національне життя набуває рис неповноцінності та незавершеності. При цьому українці доволі ясно усвідомлюють, якої державності, яких політичних і соціальних порядків вони не бажають і які засуджують, однак не мають чітких уявлень про те, якою мала б бути держава. Важливо зазначити, що на зміну фантомним уявленням про державу як мрію чи ностальгію за втраченим радянським минулим прийшло усвідомлення того, якого устрою варто прагнути, і вже зроблено перші реальні кроки до євроінтеграції. При цьому наголошується на єдності як одній із ключових умов збереження державності. Модерна нація проголошує, що всі ми різні, але всі – українці. Визнається беззастережне право українців бути господарями своєї долі. Фундаментальними є такі правові цінності, як автономія особистості, особиста свобода, плюралізм ідей. Організаційним ядром держави бачиться не правляча династія, а нація, яка розширює межі усвідомлення до модерного змісту через конструкт, що “в сучасному світі право особи вище за право нації”.

Встановлено, що сталими є також *етногенетичні* (етнічно-міфологічні) метафори: спільне походження, єдина територія, історична батьківщина. Підкреслюється суверенне право української нації на свою етнічну територію. Збереження території завжди було і є головним завданням нації.

Будучи протягом тривалого часу підпорядкованим іншим державам, український народ зберіг свою культурну самобутність. *Культурні*

метафори – мова, спільне колективне минуле, пантеон культурних героїв, звичаї і традиції, місця пам'яті – дуже двоїсті та амбівалентні. Навіть спогади про спільні радості і страждання помітно різняться.

Найбільш дискусійний характер мають сьогодні історичні метафори інтерпретації соціалістичного минулого. На думку Ю. О. Зерній, історична пам'ять стала полем змагань за ідентичність, оскільки вона виявилася амбівалентною і розірваною [1]. Процеси амбівалентності історичної пам'яті українців, зазначає І. М. Симоненко, почали набувати вираженості в період формування модерної української нації [7].

Аналіз історії України радянської доби дав змогу виявити подвійний характер ідентичності, що формувалася в суспільстві. Із спрощеної, дихотомічної позиції можна, на думку, Л. П. Нагорної, визначити дві її форми: офіційну (радянську, політичну) і національну (етнічну) [8]. Феномен подвійної ідентичності в Україні, зокрема внутрішню двоїстість ідентичності і додаткові осі конфлікту, дослідниця пояснює тим, що українська культура протягом п'яти століть належала одночасно до двох геополітичних спільнот. Як зазначає І. М. Симоненко, реальний дуалізм історичної пам'яті пов'язаний з культурно-цивілізаційними відмінностями [7].

Я. Й. Грицак, український історик, зауважує, що сучасний регіональний поділ в Україні є питанням не так об'єктивних культурно-історичних відмінностей, як інтересу політичних еліт. На його думку, “вони, ці еліти, старанно підживлюють існуючі різниці заради відвернення уваги свого електорату від інших, набагато суттєвіших питань щоденності, щоб таким чином маскувати свою власну неефективність і розв'язати собі руки для власних політичних ігор” [9].

Нагадаємо, що один із наративів – радянський, або східнослов'янський, містить такі історичні метафори, як дружба народів, віковичне братерство, спільне історичне минуле двох великих народів – російського та українського. Натомість націоналістичний, або антиросійський, наратив визначає як пріоритет національну ідентичність, вважає автентичною лише українську мову і “національну” церкву, а в минулому бачить передусім поневолення українського народу Росією та його боротьбу за незалежність, відтак для теперішнього і майбутнього пропонує інтеграцію в Європу як захист від російської загрози. Очевидно, що кожною із частин громадян, які живуть за різними історичними реаліями, політичні кроки України в протилежний їхнім сподіванням бік сприймаються як загроза ідентичності, яку вони переживають як загрозу їхньому життю і психологічну зраду самих себе. Відповідно ускладнюється розуміння геополітичної ролі держави. Замість усвідомлення власної самодостатності конструюються уявлення про зовнішнє втручання або сприяння.

Як бачимо, історичні наративи презентуються через кілька типів метафор. Перший тип – це розгортання значущості подій з позитивним

змістом, які підтверджують ідентичність, використовуючи для підкріплення факти і докази, тобто достовірність визначається через ствердження. Другий тип формується подіями негативного змісту, які визначають ідентичність через спростування і заперечення, тобто критичні висловлювання. Історичні метафори, що характеризують третій тип, вибудовуються на основі двох перших і викристалізуються в нові конструкти – такі, які мають наразі найкращі адаптивні властивості і дають людині змогу успішно вибудовувати адекватну несуперечливу політичну картину світу, тобто мають модерний зміст. Таким чином історичний нарратив стає потужним потенціалом легітимності і значущим чинником формування модерної нації.

Специфіка національного історичного нарративу полягає, по-перше, в амбівалентності колективної пам'яті; по-друге, у практиці маніпулювання історичним досвідом спільноти з боку політичної еліти і, по-третє, у накладанні на травматичний досвід минулого.

Прийняття соціокультурної самобутності, усвідомлення спільності своєї долі з долею країни, пов'язування з нею свого майбутнього неможливі без усвідомлення чіткого і зрозумілого соціального порядку. Тож сьогодні процес перезасвоєння історичних метафор виходить за встановлені раніше межі та конструює новий, модерний зміст самоорганізації. Відповідно підвищується значущість згуртованості спільноти, її толерантності в поглядах і терпимості до змін. Інтегрована таким чином нація засвідчує, що володіє державною організацією, яка об'єднує її політично.

Висновок. Узагальнення результатів дослідження дає підстави для того, щоб вважати історичний нарратив культурною стратегією подолання наслідків кризової ситуації. Історична метафора як когнітивний механізм соціального конструювання ментальних уявлень про спільне минуле в процесі історичної метафоризації дає змогу сконструювати чіткий і зрозумілий код соціального порядку. Створюючи метафору для себе, суб'єкт актуалізує вектор “вперед” і в такий спосіб відкриває простір нового досвіду.

Вивчення історичних метафор у свідомості сучасної молоді має стати наступним етапом нашого емпіричного дослідження.

Література

1. *Зерній Ю. О.* Історична пам'ять як об'єкт державної політики / Ю. О. Зерній // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (2). – С. 71–76.
2. *Рюзен Й.* Утрачивая последовательность истории / Й. Рюзен // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. – М.: Изд-во ЛКИ, 2001. – Вып. 7. – С. 392–416.
3. *Чепелева Н. В.* Розуміння та інтерпретація особистісного досвіду в контексті психологічної герменевтики / Н. В. Чепелева // Актуальні проблеми сучасної української психології: Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К.: Нора-Друк, 2003. – Вип. 23. – С. 15–24.

4. Сапогова Е. Е. Psychocadabra: субъективная “картина мира” как гипертекст / Е. Е. Сапогова // Известия Тульского государственного университета. Серия “Психология”. – Тула, 2004. – Вып. 4. – С. 163–179.
5. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 173–204.
6. Шиманович Г. М. Метафора як когнітивний механізм номінації та її роль у мовній картині світу [Електронний ресурс] / Г. М. Шиманович // Проблемы современного языкознания. – Режим доступа : <http://www.dspace.nbuv.gov.ua/.../09-Shimanovich.pdf>
7. Симоненко І. М. Особливості структури історичної пам’яті українського народу та шляхи формування національного нарративу / І. М. Симоненко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1. – С. 51–61.
8. Нагорна Л. Історична пам’ять: теорії, дискурси, рефлексії / Лариса Нагорна. – К. : Ін-т політ. і етнонац. досл. ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
9. Грицак Я. Українська історіографія. 1991–2001: Десятиліття змін / Ярослав Грицак // Україна модерна. – Київ–Львів, 2005. – Ч. 9. – С. 43–68.

Reference

1. Zernii, Yu. O. (2007). Istorychna pamiat yak obiektni derzhavnoi polityky [Historical memory as an object of public policy]. *Stratehichni priorytety* [Strategic Priorities], 1(2), 71–76 (ukr).
2. Ryuzen, Y. (2001). Utrachivaya posledovatel'nost istorii [Losing the sequence of history]. *Dialog so vremenem. Almanach intellektual'noy istorii* [Dialog with time. Almanac of intellectual history] (pp. 392–416). Moscow: Publ. LCI (rus).
3. Chepeleva, N. V. (2003). Rozuminnia ta interpretatsiia osobystynoho dosvidu v konteksti psikhologichnoi hermenevtyky [Understanding and interpretation of personal experience in the context of psychological hermeneutics]. *Aktualni problemy suchasnoi ukrainskoi psikhologii: Naukovi zapusky instytutu psukhologii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy* [Actual problems of modern Ukrainian Psychology: Scientific Proceedings of the Institute of Psychology. GS Kostiuk Pedagogical Sciences of Ukraine], 23, 15–24 (ukr).
4. Sapohova, E. E. (2004). Psihokadabra: subektivnaya “Kartina mira” kak gipertekst [Psychocadabra: subyektivnaya "picture of the world" now hypertekst]. *Isvestiya Tieskogo gosudarstvennogo universiteta. Seria “Psihologiya”* [Proceedings of Tu-la State University Series “Psychology”], 4, 163–179 (rus).
5. Teliya, V. N. (1988). Metaforizatsiya i eye rolv sozdaniia yazykovoy kartiny mira [Metaforization and its role in the creation of the worldview]. In *Rol chelovecheskoho faktora v yazyke. Yazyk i kartina mira* [A role of human factor in a language. Language and the picture of the world] (pp.173–204). Moscow: Nauka (rus).
6. Shymanovych, H. M. (2007). Metafora yak kohnityvnyi mekhanizm nominatsii ta ii rol u movnii kartyni svitu [Metaphor as a cognitive mechanism nomination and its role in language world]. *Problemy sovremenogo yazykoznavaniya* [Problems of modern linguistics], <http://www.dspace.nbuv.gov.ua/.../09-Shimanovich.pdf> (ukr).
7. Symonenko, I. M. (2009). Osoblyvosti struktury istorychnoi pamiaty ukrainskoho narodu ta shliakhy formuvannia natsionalnogo naratyvu [Features of the structure